

Joanna Dziak
Biblioteka Główna Politechniki Śląskiej, Gliwice

Jak szkolimy on-line? Przystosowanie biblioteczne w nowej formie

Streszczenie: *Wraz z postępowaniem informatyzacji następuje rozwój metod kształcenia na odległość. W tendencję tą wpisują się także działania bibliotek szkół wyższych, które coraz częściej proponują swoim czytelnikom elektroniczną formę edukacji informacyjnej. Na stronach bibliotek pojawiają się szkolenia biblioteczne i kursy specjalistyczne w wersji on-line. Artykuł jest próbą analizy środków technicznych wykorzystywanych do szkolenia bibliotecznego. Przedstawiono metody prezentacji wiedzy i ich rolę w kształtowaniu kompetencji informacyjnych. Zwrócono uwagę na możliwości profesjonalnych platform e-learningowych ze szczególnym uwzględnieniem Moodle'a.*

Słowa kluczowe: *edukacja informacyjna, e-learning, Moodle, biblioteki szkół wyższych.*

Wraz z rozszerzającym się dostępem do Internetu oraz upowszechnianiem się, zwłaszcza wśród młodych użytkowników, umiejętności wykorzystywania techniki komputerowej, wzrasta popularność kształcenia na odległość. Edukacja zdalna jest coraz powszechniejszą formą zdobywania wiedzy, a uczelnie wyższe coraz częściej oferują, w ramach swojej oferty, kursy udostępniane przez Internet. Elektroniczna forma szkoleń bibliotecznych staje się coraz popularniejsza także w bibliotekach akademickich. Artykuł jest próbą przeanalizowania oferty szkoleń bibliotecznych on-line w polskich bibliotekach szkół wyższych.

Wychodząc od ogólnej definicji, e-learning to wszelkie działania wspierające proces szkolenia, wykorzystujące technologię teleinformatyczną¹. W zależności od przyjętej formy może to być:

- a) prosta prezentacja materiałów szkoleniowych w Internecie, różniąca się od materiałów drukowanych jedynie nośnikiem,
- b) nauczanie asynchroniczne bazujące na przygotowanych materiałach szkoleniowych i umożliwiające kontakt między uczniem a nauczycielem w różnym czasie za pomocą poczty elektronicznej czy forum dyskusyjnego,
- c) nauczanie synchroniczne umożliwiające bezpośredni kontakt ucznia z nauczycielem za pomocą wideowykładu, wideokonferencji, czatu.

Cechą wspólną wszystkich sposobów realizacji e-learningu jest przeniesienie ciężaru z „uczenia” na „uczenie się”. Wynika to z ograniczonego kontaktu z nauczycielem i koncentrowaniu się na treściach transmitowanych przez komputer. Niezmiernie ważny jest aspekt informatyczny w nauczaniu zdalnym:

- dostęp do odpowiednio wyposażonego komputera,
- szybkie i niezawodne łącza internetowe,
- umiejętność posługiwania się podstawowymi narzędziami informatycznymi przez uczestników szkolenia,
- specjalistyczne oprogramowanie umożliwiające prowadzenie procesu szkoleniowego.

¹ HYLA M. *Przewodnik po e-learningu*. Kraków: Wolters Kluwer, 2007, s. 19.

Rozbudowa sieci teleinformatycznych, upowszechnianie się techniki i umiejętności komputerowych nie budzą już wątpliwości. Środowisko cyfrowe jest naturalnym środowiskiem studentów, a biblioteki wychodzą im naprzeciw przez udostępnianie informacji i zbiorów w Internecie, zastosowanie komunikatorów, zakładanie profili na portalach społecznościowych. Na stronach bibliotecznych pojawiają się także szkolenia biblioteczne. W styczniu i lutym 2011 r. autorka niniejszego artykułu, wykorzystując rejestr portalu EBIB, przeanalizowała strony domowe 147 bibliotek szkół wyższych: uniwersyteckich, medycznych, technicznych, ekonomicznych, rolniczych, AWF, wyższych szkół zawodowych i uczelni niepaństwowych. Stwierdziła, że 46 placówek, to jest 31%, proponuje swoim czytelnikom szkolenie on-line. W 27 przypadkach są to materiały o charakterze prezentacji umieszczone na stronie internetowej w plikach takich, jak Word, PDF, Power Point, Flash, a dotyczą podstawowych zagadnień organizacyjnych danej biblioteki, specyfiki zbiorów, podstawowych usług oraz wyszukiwania informacji w katalogach bibliotecznych. Kilka bibliotek proponuje także kursy specjalistyczne dotyczące wybranych rodzajów zbiorów, wyszukiwania materiałów w bazach lub specjalistycznych usług. W 19 przypadkach posłużono się natomiast profesjonalną platformą do e-learningu, głównie Moodle, oprogramowaniem do nauczania zdalnego opartym na licencji open source.

Prezentacja umieszczona na stronie internetowej, stosowana przez 18% bibliotek, umożliwia przedstawienie początkującym czytelnikom wszystkich niezbędnych informacji. Jest stosunkowo łatwa do wykonania, modyfikacji i wykorzystania. Zwalnia bibliotekarzy z wielokrotnego powtarzania podstawowych informacji na stacjonarnych szkoleniach, a czytelnikom pozwala na zapoznanie się z biblioteką w dogodnym miejscu, czasie i tempie. Prezentacje umieszczane na stronach bibliotecznych są często uzupełniane testem sprawdzającym wiedzę czytelnika, będącym podstawą zaliczenia szkolenia.

Jak wynika z powyższych badań, tylko 13% bibliotek szkół wyższych wykorzystuje obecnie profesjonalne oprogramowanie edukacyjne. Szkolenie przygotowane na platformie e-learningowej wymaga od czytelnika założenia konta i logowania. Dalsze użytkowanie jest intuicyjne i zasadniczo nie powinno sprawiać problemów. Dla nauczyciela praca na platformie wiąże się z opanowaniem nowego, specyficznego narzędzia. Oprócz treści zamieszczonych w plikach można posłużyć się różnorodnymi interaktywnymi formami przekazywania wiedzy.

Platforma Moodle umożliwia edycję plików w dowolnym formacie. Mogą to być materiały tekstowe, graficzne, dźwiękowe, filmy. Moodle oferuje także narzędzia do prowadzenia czatów, forum oraz szybką pocztę elektroniczną (quickmail). Umożliwia pracę zespołową w module Wiki i warsztaty, na których można oglądać i oceniać prace innych uczestników kursu. W szkoleniu można zamieścić słownik pojęć, a także inne zasoby zgodne ze standardem SCORM. Do weryfikacji wiedzy uczestników służą pytania jedno- i wielokrotnego wyboru, zadania otwarte przesyłane w formie pliku, zadania polegające na wstawianiu brakującego elementu, proste zadania prawda/fałsz, quiz. Można także tworzyć kolejne lekcje zawierające fragment treści i część sprawdzającą. Od uzyskanego wyniku zależy wtedy, czy uczestnik może przejść dalej, czy powinien powtórzyć materiał. Szkolenie można zakończyć

ankietą lub głosowaniem ewaluacyjnym. Część aktywności platformy e-learningowej może wydawać się zbędna dla potrzeb podstawowych szkoleń bibliotecznych. Jeżeli czas realizacji szkolenia on-line ma być porównywalny do szkolenia tradycyjnego (2–3 godziny lekcyjne), to trudno będzie tworzyć społeczność uczniów na forum czy mobilizować do pracy zespołowej. Jeżeli jednak chcemy mówić o efektywnym e-learningu, można wykorzystać większość narzędzi oferowanych przez profesjonalne platformy. Pozwoli to realnie uzyskać nowoczesną i atrakcyjną formę zajęć bibliotecznych.

Dydaktyka mediów wskazuje podstawowe cechy szkoleń on-line:

- kontakt nauczyciela z uczniem za pośrednictwem Internetu,
- zindywidualizowany sposób kształcenia,
- możliwość dostosowania form i metod do zainteresowań i potrzeb uczestników,
- dowolność miejsca i narzędzi pozwalających na osiągnięcie celu,
- czas uczestnictwa dostosowany do potrzeb i możliwości,
- wymuszona aktywność każdego uczestnika,
- indywidualizacja metod i form kontroli,
- wbudowana w system ocena opanowanych treści oparta na ustalonych kryteriach, z możliwością oceny opisowej².

Logując się na platformie zdalnego nauczania, uczeń przekazuje podstawowe informacje o sobie i nawiązuje kontakt z nauczycielem oraz innymi uczniami. Od tej pory między uczestnikami szkolenia mogą być przesyłane e-maile. W miarę potrzeby można także prowadzić czaty i dyskusje na forum. Nauczyciel, bez względu na miejsce i czas, jest dostępny dla uczniów, o ile regularnie i w miarę szybko reaguje na pojawiające się pytania czy problemy. Dzięki poczcie elektronicznej może przekazywać wszelkie bieżące informacje poszczególnym uczestnikom lub całym grupom. Organizatorzy szkoleń często decydują się na formę on-line, licząc na odciążenie bibliotekarzy od obowiązków szkoleniowych. Efektywne prowadzenie kursu wymaga jednak kontaktu z nauczycielem. Według Marii Zając, im bardziej zauważalna jest obecność technologii w uczeniu się, tym bardziej uczeń potrzebuje mistrza w osobie nauczyciela, który nie dostarcza już wprawdzie wiedzy, ale umie pokierować, doradzić, zachęcić, zmotywować³. Materiały szkoleniowe umieszczane bezpośrednio na stronie internetowej w większości nie oferują kontaktu z nauczycielem, porzestając na prezentacji treści.

Indywidualizacja metod kształcenia i dostosowanie form do potrzeb uczestników są możliwe poprzez zamieszczanie treści w różnej postaci. W szkoleniach bibliotecznych przeważa plik tekstowy, ale często zamieszczane są także zdjęcia i schematy graficzne, bywają filmy instruktażowe, prezentacje Power Point. Dopiero jednak w sytuacji, gdy uczestnik będzie miał możliwość wyboru takiej formy, jaka jest dla niego najodpowiedniejsza, można mówić o indywidualizacji procesu nauczania. Powtarzanie tych samych treści w różnej postaci sprzyja także utrwalaniu materiału

² BEDNAREK J., LUBINA E. *Kształcenie na odległość: podstawy dydaktyki*. Warszawa: PWN, 2008, s. 83.

³ ZAJĄC M. Sea change – brytyjski sposób na gruntowną przemianę edukacji. *e-mentor* [on-line]. 2011, nr 1 (38) [Dostęp 18.02.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/38/id/811>.

przez ucznia i uniknięciu efektu znużenia przy czytaniu długiego tekstu. Duże znaczenie ma także jasna struktura kursu przedstawiona w spisie treści i możliwość swobodnego nawigowania po jego poszczególnych częściach. Przyszłością e-learningu są szkolenia oferujące możliwości tworzenia, w ramach jednego kursu, wersji dla zaawansowanych i początkujących z automatycznym dopasowaniem sposobu przekazywania wiedzy do poziomu i stylu uczenia się uczestnika szkolenia⁴.

Information literacy, edukacja informacyjna, alfabetyzacja informacyjna, kształtowanie kompetencji informacyjnych, przysposobienie biblioteczne, ...bez względu na nazwę jest to zawsze szkolenie w zakresie umiejętności, czyli praktycznego wykorzystania posiadanej wiedzy i najlepiej rozwija się je w formie treningu. Żaden, nawet najbardziej szczegółowy opis bazy, nie będzie tak skuteczny jak wykonanie kilku przeszukiwań. Dopiero w takiej sytuacji użytkownik może nabyć konieczną sprawność i przekonać się o przydatności prezentowanych zasobów. Należy wziąć także pod uwagę, że szkoły wyższe kształcą ucznia dorosłego, który z reguły pragmatycznie podchodzi do zdobywanej wiedzy. Ważne jest więc stosowanie zadań i pytań aktywizujących uczestników szkolenia tak, by mogli w praktyce zastosować zdobytą wiedzę i przećwiczyć konkretne umiejętności.

Platforma zdalnej edukacji umożliwia nie tylko wbudowanie odpowiednich zadań, lecz także ich automatyczną ocenę i natychmiastową informację zwrotną do ucznia. Dzięki temu w trybie natychmiastowym uczestnik szkolenia wie, czy jego nauka jest efektywna. Nie bez znaczenia jest odczucie satysfakcji motywujące do dalszej pracy. W informacji zwrotnej uczeń może otrzymać wskazówkę, na co powinien zwrócić uwagę lub gdzie szukać dodatkowych informacji. Może także wzmocnić motywację ucznia, stosując pochwałę za wykonane zadanie. Pytania i zadania stanowią także bardzo pomocne narzędzie dla prowadzącego szkolenie. Dzięki nim uzyskuje informacje o skuteczności zastosowanych metod przekazywania wiedzy. Wśród przeanalizowanych szkoleń tylko niektóre kursy umieszczane na platformach e-learningowych wykorzystują tę formę kształcenia. Materiały zamieszczane bezpośrednio na stronach internetowych nie udostępniają tego rodzaju aktywności i opierają się na prezentacji treści głównie w formie tekstu i zdjęć.

W trybie on-line nauczyciel może stosować różnorodne środki przekazu, powinien jednak pamiętać o technicznych barierach ich wykorzystania. Należy stosować standardowe oprogramowanie i zakładać przeciętne kompetencje informatyczne uczniów. Uczestnicy szkolenia powinni mieć możliwość łatwego odtworzenia zamieszczonych materiałów w każdej przeglądarce. Jeżeli stosowane są jakieś szczególne wymagania, powinny być one jasno sformułowane i możliwe do zastosowania. Zetknięcie z nowym sposobem przekazywania wiedzy, jakim jest kurs on-line, w połączeniu z trudnościami technicznymi mogą działać zniechęcająco na uczniów. Analizowane szkolenia biblioteczne, umieszczane zarówno na stronach internetowych, jak i na platformach, nie stwarzają tego typu barier.

Kolejnym, często podkreślanym aspektem e-learningu jest swoboda czasu i aktywności uczestników. Większość kursów bibliotecznych ogranicza się do podania

⁴ ZAJĄC M. E-learning „szyty na miarę”, czyli o indywidualizacji w nauczaniu on-line. *e-mentor* [online] 2006, nr 5 (17) [Dostęp 12.02.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/17/id/362>.

ostatecznego terminu zamknięcia szkolenia, pozostawiając uczestnikom swobodę czasu i tempa realizacji. Platforma e-learningowa umożliwia dodatkowo prezentację kolejnych partii materiału i realizację zadań w określonym czasie. Ułatwia to zdyscyplinowanie uczestników i narzuca konieczność regularnego zapoznawania się z treścią szkolenia. Ustalanie ram czasowych może być elastycznie dostosowywane do aktualnych potrzeb. Jest to przydatne zwłaszcza w wypadku specjalistycznych kursów obejmujących mniejsze grupy uczestników i przeprowadzanych w krótszym czasie. Wykorzystując platformę e-learningową, nauczyciel może także obserwować aktywność uczestników. Dzięki raportom logowań uzyskuje informację o wykorzystywaniu poszczególnych elementów kursu. Może także stwierdzić, ile razy dany uczestnik powracał do określonego fragmentu szkolenia. Obserwacja aktywności uczestników może stanowić istotną wskazówkę przy modyfikacji szkolenia. Zamieszczenie treści bezpośrednio na stronie internetowej nie umożliwia tego rodzaju analizy.

Duża część szkoleń bibliotecznych realizowanych w trybie zdalnym zakończona jest testem i wpisem do indeksu. Problem sprawdzania i oceniania uczniów jest jednym z najtrudniejszych i ciągle dyskutowanych zagadnień e-learningu⁵. Bez względu na zastosowaną metodę, ciągle nie ma wystarczającej pewności o rzetelności uzyskanych wyników. Brak także jednolitych, ogólnie obowiązujących standardów edukacji informacyjnej możliwych do zastosowania przy ocenianiu umiejętności uczestników szkolenia. W aspekcie szkoleń bibliotecznych zarówno zadania w trakcie kursu, jak i test końcowy mają raczej charakter mobilizujący, a w sytuacji braku wpisu do indeksu służą głównie samoocenie ucznia. Na platformie e-learningowej odpowiedzi na pytania mogą być automatycznie oceniane przez system, natomiast zadania otwarte mogą być oceniane przez nauczyciela zarówno punktowo, jak i za pomocą komentarza słownego. Można także łączyć te obie metody. W wypadku testu platforma umożliwia jego modyfikację na wiele różnych sposobów: wprowadzenie ram czasowych, ograniczenie liczby prób, losowe wybieranie pytań, mieszanie odpowiedzi w obrębie pytania. Część bibliotek decyduje się na wykorzystywanie platformy e-learningowej jedynie do przeprowadzenia testu, podczas gdy treść szkolenia znajduje się poza platformą.

E-learning, zwłaszcza z wykorzystaniem specjalistycznego oprogramowania, stwarza interesującą alternatywę dla tradycyjnego przekazywania wiedzy. Co trzecia ze 147 analizowanych bibliotek realizuje już szkolenia w formie on-line. Wybór formy i sposobu przekazania wiedzy zależy od możliwości i umiejętności bibliotekarzy, a także od specyfiki treści. W większości zastosowano formę prezencyjną, czasem uzupełnioną testem, ale przygotowywane są także ciekawe kursy o większym poziomie interaktywności i aktywizacji uczestników. Na platformach funkcjonują już bloki szkoleń uwzględniające różne zagadnienia i potrzeby czytelników. Biorąc pod uwagę możliwości, platformy e-learningowe będą z pewnością stosowane coraz szerzej. Mimo konieczności opanowania nowych narzędzi, większego wysiłku oraz poświęconego czasu podczas przygotowywania i prowadzenia szkolenia, funkcjonalności profesjonalnego oprogramowania platformy tego typu oferują zdecydowanie więcej: indywidualizację sposobu przekazywania wiedzy,

⁵ WOJCIECHOWSKI P. E-sprawdziany – argumenty za i przeciw. *e-mentor* [on-line]. 2010, nr 5 (37) [Dostęp 12.02.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/37/id/789>.

zaangażowanie uczestników w zadania praktyczne, wzbudzanie satysfakcji z osiągniętych wyników. Dzięki temu można uniknąć efektu znużenia i rezygnacji ze szkolenia. Prowadzący może wielokrotnie wykorzystywać raz przygotowane elementy do budowania nowych kursów, analizować ich wykorzystanie i w razie potrzeby modyfikować. Szkolenie biblioteczne jako jedno z pierwszych, z którymi styka się student na uczelni, może służyć nie tylko do przekazywania wiedzy o bibliotece, ale także kształtować nowe umiejętności w zakresie metod studiowania, uczyć samodzielności i aktywności w wirtualnym środowisku.